

4. Батиргареева В.С. Дорожній рух у прифронтовому регіоні: виклики воєнного стану. // *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 27 травня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 148 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-33>

ЗАСТОСУВАННЯ ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВОГО МЕТОДУ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Шамсутдінов О. В.

кандидат юридичних наук,

провідний науковий співробітник

Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби

з організованою злочинністю при Раді національної безпеки

і оборони України

м. Київ, Україна

З урахуванням того, що членство України в Європейському Союзі є лише питанням часу, використання порівняльно-правового методу при проведенні наукових досліджень, зокрема кримінально-правових, набуває надзвичайної актуальності. У сучасному кримінальному праві України порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод стає одним із провідних у системі методологічної бази наукових досліджень, уможливаючи зіставлення національних систем кримінального права конкретних держав, виявлення соціально-правової сутності українського кримінального права, вироблення напрямів використання зарубіжного досвіду правотворення для вдосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Слово «компаративний» походить від лат. *comparo* – порівнюю. На відміну від порівняльно-історичного методу, який застосовується в часовому контексті різних феноменів (простежується еволюція змісту того чи іншого об'єкту), порівняльно-правовий метод використовується у просторовому контексті (порівнюються об'єкти, локалізовані в певний момент часу, з метою виявлення їх відмітних, загальнозначимих ознак).

Компаративний метод у науці кримінального права використовується для зіставлення схожих норм та інститутів кримінального права різних держав, їх основних принципів і категорій, вивчення генези і закономірностей розвитку, визначення можливих напрямів удосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність.

За допомогою компаративного методу можуть бути визначені найбільш досконалі з техніко-юридичного боку, науково обґрунтовані, апробовані на практиці та актуальні положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, частиною якої є Україна, під кутом зору як їх можливого врахування під час подальшого вдосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав. Сьогодні це особливо важливо у випадках, коли вивчаються положення кримінального законодавства держав, які змінювали його саме з метою імплементувати до вимог ЄС [1, с. 8].

Порівняльно-правовий метод пізнання правових явищ передбачає певну етапність. Зокрема, йдеться про такі класичні етапи наукового дослідження, як: 1) етап визначення системи даних; 2) етап збору даних; 3) етап аналізу даних.

На першому етапі дослідник визначається з об'єктом і предметом, концептуальними прийомами, обсягом дослідження, поєднуючи як теоретичну валідність, так і репрезентативність матеріалу. При цьому, якщо об'єктом дослідження визнається відповідна правова форма (кримінально-правові відносини), то предмет може бути диференційовано за різними складовими. Від завдань, що ставить перед собою дослідник, та обсягу матеріалу, який порівнюється, залежать концептуальні прийоми, застосовувані при проведенні порівняльно-правового дослідження: мікропорівняння (порівняння правових норм), інституційне порівняння (порівняння окремих правових інститутів й тих правових концепцій, які лежать в їх основі) чи макропорівняння (порівняння галузей права і навіть правових систем й правових сімей в цілому).

На другому етапі проводиться збір даних. Зокрема, здійснюється пошук друкованих кодифікованих актів кримінального законодавства тих чи інших держав (мовою оригіналу чи в перекладі на українську, англійську тощо) або ознайомлення з відповідними кодексами (окремими законодавчими актами) на іноземних інтернет-ресурсах, на яких офіційно розміщено законодавство тієї чи іншої держави в актуальному стані, коментарі до них іноземних правознавців, відповідні наукові розвідки та інші наявні у відкритому доступі матеріали, які розкривають підходи зарубіжної доктрини та реакцію правової системи на індивідуальну правову проблему.

Власне порівняльно-правове дослідження починається з третього етапу, який безпосередньо залежить від результатів, отриманих на перших двох етапах. Основними інструментами при проведенні порівняльно-правового аналізу є догматичний та функціональний методи. Порівнянню підлягають тільки ті норми, які виконують однакові функції. Тобто спочатку дослідник виявляє функцію норми, а потім розглядає її в контексті існуючої правової системи, характеристик галузі права, особливостей правореалізації, культури, кримінально-правової

політики держави тощо. Ідентифікація проблеми, її значущість та визначеність у певних юрисдикціях і правових сім'ях, конкретних джерельних баз, організація матеріалу з позицій правової ідеології системи норм, що вивчається, є першочерговими питаннями, що вирішуються при проведенні кримінально-правового порівняльного дослідження.

При визначенні порівнюваності правових об'єктів слід керуватися такими методологічними правилами: порівнюваність є можливою лише внаслідок дотримання відповідності між видом порівняння та масштабами дослідження; порівнюваними визнаються об'єкти, що належать до одного рівня та виду (правило однопорядковості); порівнюваними визнаються об'єкти, що знаходяться в одній сфері (правовій, соціальній, культурній, економічній); при визначенні порівнюваності правових об'єктів слід враховувати регіональні особливості утворення та функціонування даного об'єкта у різних країнах тощо [2, с. 8–9].

При цьому порівняння кримінально-правових інститутів чи норм повинно бути лінгвістично та культурологічно правильним, за необхідності супроводжуватись висвітленням не лише правових, але й інших чинників, що безпосередньо впливають на процес правореалізації.

Після формулювання результатів виконання завдань, що ставились дослідником, відповідні підсумки аналізуються з точки зору правової позиції (гіпотези), яку відстоює автор, та робляться відповідні законотворчі пропозиції.

Професором С. Я. Лиховою проаналізовано дисертаційні дослідження, виконані протягом 2005–2011 років, які містять порівняльний аналіз вітчизняного та зарубіжного кримінального законодавства. Вчена констатує, що дослідники-криміналісти часто припускаються однакових помилок. Зокрема, не висвітлюють концептуальні прийоми, які застосовувались, та зміст порівняльно-правового методу, що свідчить про те, що дисертанти не володіють достатніми знаннями в галузі компаративного права та діють інтуїтивно. Проте компаративне дослідження не є простою констатацією фактів, воно має включати аналіз і конкретні висновки щодо можливості реєпції кримінально-правових норм у вітчизняну правову матерію з метою її вдосконалення. Ще одним серйозним недоліком С. Я. Лихова називає безсистемність підходу дослідників до вибору матеріалу, який порівнюється. Зокрема, більшість авторів не пояснюють, чому для порівняльного дослідження ними обирається законодавство тих чи інших країн (або лише однієї), що значно знижує науковий рівень таких робіт [3, с. 250–252].

На недоліки, пов'язані з відбором матеріалу при проведенні порівняльно-правових досліджень, вказує і професор В. О. Туляков: «Є не зовсім зрозумілим, коли автор аналізує виключно кримінальне законодавство країн СНД (до речі, у більшості побудоване на основі

Модельного Кримінального кодексу країн СНД 1996 р.) чи вибірково й безсистемно законодавство Європи, статутне кримінальне право окремих юрисдикцій США тощо» [4, с. 36].

Подібний аналіз кримінально-правових досліджень зробив і професор М. І. Хавронюк, який вивчив автореферати дисертацій за спеціальністю 12.00.08, що були захищені протягом 2015–2016 років. Вчений констатує, що в 13% робіт компаративний метод не застосовувався взагалі. Більшість авторів досліджень, що застосовували порівняльно-правовий метод, не розуміли його мети – виявлення спільного, схожого, відмінного та унікального та кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав щодо правових підходів до тих чи інших кримінально-правових явищ, норм чи інститутів, визначення на цій підставі конкретних шляхів удосконалення вітчизняного кримінального законодавства. Тож у 54% досліджень зарубіжні законодавство, доктрина та судова практика або взагалі не аналізувались, або їм не було приділено належної уваги, а 71% робіт не містив ані важливих висновків щодо спільного та відмінного у кримінальному законодавстві України та зарубіжних держав, ані нормотворчих пропозицій з урахуванням іноземного законодавства та практики його застосування [1, с. 8–9].

Отже, з метою уникнення помилок при застосуванні у кримінально-правовому дослідженні компаративного методу слід розуміти, що цей метод полягає у зіставленні об'єктів, що можуть бути порівняні (явищ, ідей, норм, інститутів, судових рішень тощо), та виділення в них спільного, схожого, відмінного та унікального. При цьому слід керуватися такими методологічними правилами: 1) коректна постановка цілей і правильний вибір об'єктів порівняння; 2) проведення порівняльного аналізу з урахуванням об'єктивних чинників, що зумовили появу та розвиток правових явищ, інститутів, норм у вітчизняному та зарубіжному правовому полі; 3) визначення особливостей термінології, що використовується в порівнюваних правових системах для позначення подібних явищ, норм, інститутів та впливає на різницю в їх змісті; 4) виокремлення характерних ознак, за якими порівнювані явища, інститути, норми відрізняються, є подібними або унікальними; 5) визначення доцільності та можливих шляхів використання результатів компаративного аналізу в нормотворчій чи правозастосовній діяльності.

Література:

1. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право. UA*. 2017. № 1. С. 5-9.
2. Баранова Ю. О. Методологічні правила порівняльно-правових досліджень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.01 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2015. 24 с.

3. Лихова С. Я. Порівняльні дослідження в кримінальному праві України (аналіз та перспективи). *Україно-грецький міжнародний науковий юридичний журнал «Порівняльно-правові дослідження»*. 2011. № 1. С. 247-253.

4. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1 (2). С. 29-40.